

בענין איסור ערל באכילת קרבן פסח

א. הקדמה

בפרשת 'זאת חקת הפסח' (שמות יב:מג-נ) כתב רחמנא 'ומלתה אותו אז יאכל בו' ו'המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו' ורק אח"כ הזהיר 'וכל ערל לא יאכל בו'. וצ"ע בזה דהלא האיסור לערל לאכול מן הפסח הוא פשוט יותר מעיכוב מילת זכריו ועבדיו, ויתר מזה דאיסור ערל הוא השורש של עיכוב זה, וכמו דאיתא ביבמות (ע:), 'מי איכא מידי דערלות דגופיה לא מעכבא ביה ערלות דאחריני מעכבא ביה'. וא"כ, לכאורה אזהרת איסור ערל צריכה להכתב קודם ציווי מילת זכריו ועבדיו, וסדר הדברים טעון ביאור.

ועוד, יש לדון בהיקף הקרבנות הנכללים באיסור 'וכל ערל לא יאכל בו'. כמובן דאיסור זה נאמר בק"פ, אבל יש לחקור, האם הוא איסור בכל קדשים ורק נתחדש בפרשת ק"פ, או דילמא הוא איסור מסוים השייך אך ורק לק"פ? בנקודה זו פליגי הראשונים והאחרונים. כתב רש"י (פסחים סא: ד"ה ערלה) דערל אסור בכל הקדשים "בק"ו מפסח הקל", ויוצא מדבריו דכתב רחמנא איסור ערל בפרשת ק"פ לחדש דשייך בה איסור ערל אע"ג דפסח הוא קל אבל ודאי שייך בשאר הקרבנות ג"כ. וכן למד המנח"ח (יז:ז) דכל הקדשים נכללו באזהרת פסח.

ברם הוכיח הגרי"ז (הל' מאכ"א ג:כג) דלדעת הרמב"ם איסור ערל בפסח הוי איסור נפרד מאיסור ערל בשאר קדשים, דהנה מנה הרמב"ם איסור ערל בתרומה (סה"מ ל"ת קלה) ואיסור ערל בפסח (שם קכז) כב' איסורים נפרדים, ובכמה מקומות (שם קלה, פיה"מ יבמות ח:א, סנהדרין יט:סט) כלל איסור ערל בקדשים בהדי האיסור לערל לאכול תרומה.¹ ודייק הגרי"ז

¹ עיין בתוס' (יבמות ע. ד"ה איש איש) דכתבו דלר"ע דילפינן איסור ערל בתרומה מריבויא ד"איש איש", אכתי איצטריך למיכתב איסור ערל בק"פ דאי לאו דמצינו בשום

דאיסורא דערלות דשאר קדשים אינו נכלל באיסורא דערלות האמור גבי פסח, אלא הוי חד איסורא עם איסורא דערלות של תרומה' וכו'. א"כ צ"ע מאי שנא קרבן פסח משאר קדשים דבעינן איסור חדש ונפרד שערל לא יאכל ממנו אע"ג דידעינן כבר דערל אסור בשאר קדשים. גם צ"ב מהו היחס בין ב' איסורים אלה, ואיך להגדיר את המחייב של כל א' מהם?

ב. איסור ערל בתרומה

כדי לבאר את המחייב הפרטי של איסור ערל בק"פ לדעת הרמב"ם, בעינן להגדיר את המחייב של איסור ערל בתרומה ושאר קדשים לשיטתו.

נחלקו ר"א ור"ע בריש פ' הערל אי ילפינן איסור ערל בתרומה מגז"ש ד"תושב ושכיר" (ר"א) או מריבויא ד"איש איש" לרבות הערל ומשום דערל כטמא (ר"ע). ושיטת הרמב"ם בזה צריכה עיון דמחד גיסא כתב הרמב"ם בכמה מקומות (סה"מ ל"ת קלה, פיה"מ יבמות ח:א, תרומות ז:י) דפסקינן כר"א דילפינן מגז"ש ד"תושב ושכיר"², ומאידך גיסא פסק הרמב"ם בכמה מקומות (חגיגה ב:א, מע"ש ג:ד) דערל כטמא. ולכאורה קשה שיטת הרמב"ם, דאם פסק כר"א, א"כ מהיכן יליף דערל כטמא, ואם פסק כר"ע, א"כ מדוע הביא גז"ש ד"תושב ושכיר"? והנה סברו הכס"מ (מע"ש ג:ד) והקרי"ס (שם) דלמד הרמב"ם דערל כטמא משיטת ר"ע, אבל דחה הלח"מ (חגיגה ב:א) את דבריהם דהא הביא הרמב"ם דרשת ר"א.

לכן נקט הלח"מ דרך אחרת בהסבר דעת הרמב"ם וחדש דסבר כדעת התוס' (יבמות עב:): דמודי רבנן לר"ע דערל מאוס כטמא. דהנה בברייתא שם איתא ד'ערל שהזה הזאתו כשרה', והק' הגמ' מברייתא אחרת הקובעת דערל

מקום להדיא דערל כטמא, לא היינו מרבים ערל מ"איש איש". משמע דהאיסור ערל בפסח והאיסור ערל בתרומה ושאר קדשים היינו הך, ודלא כדעת הרמב"ם.

ועוד, עיין ברמב"ם (מע"ש ג:ד) דמשמע מדבריו דהאיסור ערל בתרומה שייך לכל דאית ליה שם "קודש", והכללת שאר קדשים באיסור ערל בתרומה אינה נובעת מק"ו מתרומה לקדשים אלא מהבנת הרמב"ם דהאיסור ערל בתרומה באמת הוא איסור ערל ב"קודש", וכיון דקדשים ומע"ש אית להו שם "קודש", לכן נכללו באותו האיסור.

² העיר לי הרב יהונתן דרורי דבסה"מ (ל"ת קלה) הביא הרמב"ם הן דרשת ר"א והן דרשת ר"ע.

פסול לקדש. ביישוב הסתירה הציע רב יוסף דהברייטא הפוסלת היא לדעת ר"ע דמרבין ערל כטמא מ"איש איש", ויוצא מיישובו דלר"ע ערל פסול להזות מי חטאת. אבל דחה רבא את דבריו כיון דלא מצינו תנא שכולל ערל וטמא בהדי הדדי. ואע"ג דגרסינן בחגיגה (ד:)' הערל והטמא פטורים מן הראייה', שאני התם 'משום דמאיס'. מסקנת סוגיא דא אפשר להבין בב' אופנים וכמש"כ התוס' (יבמות עב: ד"ה התם). אופן א' הוא דאין ראייה מהכללת ערל וטמא ביחד בפטור ראייה מאחר דהתם מודו רבנן לר"ע דערל פטור כיון דהוא מאוס כטמא.³ אופן ב' הוא דלר"ע ערל חשיב כטמא רק גבי דינים שבהם מאוס חשיב כפוסל, אבל ערל אינו כטמא לכל דבר.⁴ וביאר הלח"מ (חגיגה ב:א) דנקט הרמב"ם כאופן א', ולכן אע"ג דפסק הרמב"ם כר"א דילפינן איסור ערל בתרומה מגז"ש ד'תושב ושכיר', מכ"מ סבר דערל מאוס כטמא וכדעת רבנן בסוגיא דיבמות (עב:). הראיה דכתב הרמב"ם דטמא וערל פטורין מראייה 'שאינן הטמא ראוי לביאה וכן הערל מאוס כטמא' כמסקנת הסוגיא התם.

יוצא מזה דלדעת הרמב"ם מקור איסור ערל בתרומה ושאר קדשים הוא גז"ש ד'תושב ושכיר' ואעפ"כ סבר הרמב"ם דערל מאוס כטמא. וא"כ אפשר בקל לפרש מה דכתב הרמב"ם (מע"ש ג:ד) וז"ל, הערל כטמא ואם אכל מעשר שני לוקה מן התורה כדרך שלוקה על אכילת תרומה, שהתרומה קרויה קדש ומע"ש קרוי קדש שהרי נאמר בו קדש לה' וכו', ע"כ.

³ לפי הבנה זו צ"ל דיש מח' הסוגיות בין יבמות (עב:) וחגיגה (ד:), דבחגיגה התם איתא להדיא דערל חשיב כטמא ופטור מן הראייה רק לר"ע.

⁴ יש לחקור לדעת רב יוסף מהו גדר "ערל כטמא" לפי ר"ע דערל פסול להזות מי חטאת. האם סבר ר"ע דערל חשיב טמא ממש ומטמא דברים אחרים, ולכן פסול להזות כיון דהוא מטמא את המים? או האם סבר ר"ע דערל אינו מטמא אבל כל פסולי טמא שייכים ג"כ לערל? בנקודה זו נחלקו הגר"ח (יבמות עב:) דסבר כצד א' והקר"א (שם ד"ה ערל) דסבר כצד ב'. עיין ג"כ בחידושי הגר"י על הרמב"ם (פרה אדומה עמ' סב) דהביא פירוש אביו דלרב יוסף ערל חשיב טמא ממש, אבל דייק מדברי הרמב"ם (פרה אדומה י:ו) שבא לאפוקי מדעה זו ולכן כתב וז"ל, והערל כשר להזות שאין הערל טמא וכו', עכ"ל. וביאר הגר"י דלהרמב"ם דין הערל כטמא לענין כמה דינים, אבל אין הערל טמא ממש. לפי דברינו לקמן אפשר להוסיף דערל כטמא לענין הדינים שלגבם מיאוס הוא פוסל. ועיין עוד בתוס' (חגיגה ד: ד"ה דמרב) דמשמע מדבריהם דלדעת רב יוסף שיטת ר"ע היא דערל מטמא בנגיעה כמו טמא.

מדברי הרמב"ם אפשר להסיק ג' מסקנות: א'. דיסוד איסור ערל במע"ש ותרומה (ושאר קדשים לפי דבריו דהובאו לעיל) הוא מעמד הערל כטמא; המחייב מושרש ב"טומאת" הערל. ב'. דהיקף האיסור ערל כולל כל דאית ליה שם "קדש", כגון תרומה, מע"ש, ושאר קדשים. ג'. דמקור האיסור הוא מגז"ש ד"תושב ושכיר" וכדברי ר"א.

ג. איסור ערל בפסח ויחסו לאיסור בן נכר

לאור דברינו לעיל דלפי הרמב"ם איסור ערל בפסח הוי איסור נפרד מאיסור ערל בשאר קדשים, ויסוד איסור ערל בשאר קדשים היינו מעמד הערל כטמא, יש להניח דיסוד איסור ערל בפסח אינו מעמדו כטמא אלא מושרש במחייב אחר, ובענין להגדירו.

הנה איתא בפסחים (צו.) דאיצטריך למיכתב גם ערל וגם בן נכר, וז"ל, ואיצטריך למיכתב ערל, ואיצטריך למכתב בן נכר. דאי כתב רחמנא ערל משום דמאיס, אבל בן נכר לא מאיס אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן בן נכר משום דאין לבו לשמים, אבל ערל דלבו לשמים אימא לא, צריכא, ע"כ.

והקשו התוס' (פסחים קכ. ד"ה כל בן נכר) דלמ"ל צריכותא, וכי מזהירין מן הדין?! אלא בע"כ דצריכותא זו קאי אדיוקא דקרא ולא אעיקר דינא דערל ובן נכר אסורים מלאכול את הפסח. וז"ל, אלא אדיוקא דקראי קאי דדייקינן בו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור קיימא הך צריכותא והכי מיפרשא התם צריכא דאי אשמעינן כלומר תרוייהו צריכי לדיוקא דקרא אבל אוכל הוא במצה ובמרור דאי אשמעינן ערל משום דלבו לשמים אבל בן נכר אימא לא ואי אשמעינן בן נכר משום דלא מאיס אבל ערל אימא לא, ע"כ.

סברו התוס' דאין להעלות על הדעת הס"ד דסגי בכתבת איסור ערל או איסור בן נכר לחודיה, ולכן בעינן להוציא את הסוגיא מפשטיה ולפרש דהצריכותא מתייחסת לדיוק ש'בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור. מיהו העיר האגר"מ (או"ח ב:לג) דלפירוש התוס' אכתי יש להקשות על הסוגיא בזבחים (כב:) דשם מובאת צריכותא זו כדי להוכיח דא"א ללמוד פסול ערל לעבודה מפסול בן נכר לעבודה, או איפכא, אבל אין דיוק דקרא דאפשר לפרש שעליו קאי הצריכותא! וא"כ בע"כ דהצריכותא שם מתייחסת לעיקר הפסול, והדרא קושיית התוס' לדוכתה! והשיב האגר"מ (שם) דממאי

דאסר רחמנא ערל ובן נכר באכילת הפסח, יש ללמוד דהם ענין אחד ביסודם וז"ל, דשניהם דמו לבן נכר זה בערלת לבו שאין אמונתו כישראל אלא כבן נכר וזה בערלת גופו שאין גופו כישראל אלא כבן נכר, וזה השמיענו יחזקאל במה שעל תרוייהו קרא אותם בשם בן נכר דקאי אתרוייהו לענין שפסולין לעבודה וגם למה שהם מחללין העבודה, ע"כ.

לפי האגר"מ, מהכללת ערל ובן נכר ביחד באיסור אכילת הפסח למדנו דשניהם נחשבים כבן נכר, זה בערלת גופו וזה בערלת לבו, וכמש"כ ביחזקאל (מד:ט), 'כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי'. ומאחר שלמדנו שויון זה מאיסור ערל ובן נכר באכילת הפסח, אז אפשר להעלות על הדעת דבפסולים אחרים, כגון פסול עבודה, סגי בחדא מיניה.

ונ"ל דאפשר לחדש דוזהי ג"כ כוונת הסוגיא בפסחים (צו). ודלא כהבנת התוס'. דאולי י"ל דאף בלא חידוש הכתוב דערל ובן נכר אסורים באכילת הפסח, ידענו דערל ובן נכר דומים ביסודם, זה בערלת גופו דמי לזה בערלת לבו, ולכן היתה הו"א דסגי איסור זה בדרשה לחדא מינייהו. ואין להקשות מ"אין מזהירין מן הדין" דהא אין לימוד זה חשיב ק"ו. אלא דמאיסור ערל או בן נכר יש להסיק דשם "בן נכר" אסור באכילת הפסח, וכיון דהן ערל בגופו הן ערל בלבבו אית ליה שם "בן נכר", לפיכך שניהם נכללים באיסור זה. לפירוש זה עולה יפה מה דאיתא התם 'דאי כתב רחמנא ערל משום דמאיס אבל בן נכר לא מאיס אימא לא'. פירושא דמילתא דלו יצוייר דכתב רחמנא רק איסור ערל, היינו מניחים דיסוד איסור זה מושרש במעמד הערל כטמא, וכאיסור ערל בשאר קדשים לדעת הרמב"ם. אבל השתא דכתב גם ערל וגם בן נכר, חידש רחמנא דאיסור ערל זה הוי איסור נפרד מאיסור ערל בשאר קדשים, דהיינו דהמחייב באיסור ערל בפסח אינו מעמדו כטמא אלא מעמדו כבן נכר משום ערלת גופו.⁵

והנה כתב הרמב"ם (ביא"מ ו:ח) וז"ל, הערל הרי הוא כבן נכר שנאמר כל בן נכר ערל לב וערל בשר, לפיכך ערל שעבד חילל עבודתו ולוקה כזר שעבד, אבל אינו חייב מיתה, ע"כ.

⁵ עיין בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם (מאכ"א שם) דהביא ראייה ממאי דעושין צריכותא בין איסור ערל לאיסור בן נכר דאיסור ערל דפסח ואיסור ערל בשאר בקדשים חשיבי איסורים נפרדים זה לחודיה וזה לחודיה, דהא משכחינן ליה לאיסור בן נכר רק בפסח ולא בקדשים.

מפורש בדבריו דיסוד הדין שערל מחלל עבודה הוא דערל הרי הוא כבן נכר וכסוגיא דזבחים (כב:). וכן כתב הרמב"ם (פיה"מ זבחים ב:א) ד'עשה את הערל בדרגת בן נכר'. ואם הסיק הרמב"ם מהסוגיא התם דערל כבן נכר לענין פסול עבודה, יש להניח דהבין דכמו"כ ערל כבן נכר לענין איסור אכילת הפסח דגם שם (פסחים צו.) איתא צריכותא בין ערל לבן נכר.

וא"כ, ברור למה מנה הרמב"ם איסור ערל בפסח ואיסור ערל בתרומה (ושאר קדשים) כב' איסורים נפרדים וכמו דהוכיח הגר"י ז. דהא איסור ערל בתרומה ושאר קדשים שורשו במעמד הערל כטמא, ושורש איסור ערל בפסח הוא מעמד הערל כבן נכר ע"י ערלת גופו.

והנה נפק"מ בין האיסור ערל בתרומה והאיסור ערל בפסח מבוארת בגדרי שם 'ערל' באיסורים אלה. כתבו רש"י (פסחים צו. ד"ה ערל) והחינוך (יז) דערל הוא אפי' מי שמתו אחיו מחמת מילה, והניח המנח"ח (יז:א) דזוהי ג"כ דעת הרמב"ם. [אך הביאו התוס' (חגיגה ד: ד"ה דמרבה) את דעת ר"ת שחלק על שיטת רש"י וטען דמתו אחיו מחמת מילה חשיב אנוס, וגדר 'ערל' הוא מי שדואג מחמת צער מילה].

והנה כתבו התוס' (שם) דלא ממעטינן ערל שמתו אחיו מחמת מילה אלא בפסח, דכתיב בו איסור ערל להדיא, אבל לא בתרומה כיון דהוא 'לאו כטמא'. וי"ל שחילוק זה מיוסד בסברה, בחילוק שבין איסור ערל בתרומה לאיסור ערל בפסח, די"ל דהמחייב באיסור ערל בתרומה הוא דערל חשיב כטמא, ולכן כ"ז דלא חשיב כטמא, דהיינו מי שאנוס ואינו יכול למול את עצמו, אינו נכלל באיסור. משא"כ בפסח דהמחייב באיסור הוא חוסר הכנסה לברית י"ל דאיסור זה שייך כ"ז דאית ליה חסרון זה, בין אם החסרון הוא מחמת זדון ובין אם הוא מחמת אונס.⁶

הבנה זו דאיסור ערל באכילת הפסח הוא איסור ייחודי והמחייב בו הוא מעמד הערל כבן נכר מסתברא עד מאוד לאור אופיה של מצות קרבן פסח.

⁶ העיר מו"ר הרמ"ר שליט"א דקשה לומר חילוק זה בשיטת רש"י עצמו דכבר כתבנו לעיל דלרש"י איסור ערל בשאר קדשים הוא ק"ו מאיסור ערל בפסח ומשמע מדבריו דאיסור ערל בפסח אינו איסור נפרד כמו שסבר הרמב"ם.

בכמה מקומות⁷ הוכיח מו"ר הרב רוזנצווייג שליט"א דקרבן פסח הוי "קרבן אמונה" וכדכתיב "זבח פסח הוא לה" (שמות יב: כז) ו"פסח לה" (דברים טז: ב). בשחיטת ואכילת קרבן זה מצהירים כלל ישראל את אמונתם בבורא ונכנסים לברית אתו, וכדברי המדרש (שמו"ר טז: ג) וז"ל, אמר לו הקב"ה אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם שאודיע להם שאין אלהיהם כלום וכו', ע"כ.

א"כ, י"ל דא"א להשתתף בקרבן אמונה כזה בלי להזדהות לגמרי עם הברית, בין בגופם בקיום מצות ברית מילה ובין בדעתם בקבלת עול תורה ומצות.

ויתר מזה, י"ל דקיום מצות מילה הוא ליחיד מה שקרבן פסח הוא לציבור, וכמאמר חז"ל 'ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי, בדם פסח ובדם מילה'. ע"י קיום מצות מילה נכנס הבן לבריתו של אברהם אבינו ולקדושת ישראל במעמדו כאדם פרטי, ובקרבן פסח נכנס הציבור לבריתם עם הבורא במעמדם כקהל. עפ"ז ביאר הרב יצחק הוטנר זצ"ל (פחד יצחק פסח מאמר לג) מה דחשיב פסח 'קרבן יחיד כעין קרבן ציבור' (פיה"מ להרמב"ם, הקדמה לקדשים) כיון דבא בכנופיא.⁸ הקרבת הפסח משלבת את היחידים המביאים אותו ויוצרת בהם שם ציבור. ולפיכך דווקא ב' מצות אלה הם העשין שיש בהם כרת, דבביטולם חסר לאדם יחס לברית, בין בתורת יחיד ובין בתורת ציבור. וא"כ י"ל דחסרון מילה מעכב את קיום מצות הפסח דקודם שבא אדם להיכנס לברית הציבור רמיא עליו להיכנס לברית היחיד.⁹

⁷ עיין במאמרו 'שיטת הרמב"ם בענין קרבן פסח ששחטו בחוץ' (קול צבי ה-ו, זבחים, תשס"ג-תשס"ד) ודו"ק. ע"פ הבנה זו יש לבאר כמה וכמה נקודות במצות קרבן פסח, ובכללן פסול שלא לשמה, מעמדו של ערב פסח כמועד, מצות פסח שני ועוד, ואכמ"ל.

⁸ עיין בכמה דיני פסח הקשורים למעמד הפסח ככעין קרבן ציבור, וכגון דחיית שבת וטומאה, אמירת הלל, ועוד, ואכמ"ל.

⁹ ואולי יש לחדש דאופי העיכוב בשחיטה ובאכילה שונה קצת. העיכוב בשחיטה הוא דסדר כניסת אדם לברית צריך להתקיים קודם כל בתורת היחיד ורק אח"כ בתורת הציבור. העיכוב באכילה הוא דמאחר דערל חשיב כבן נכר, לפיכך הוא מופקע מאכילת הפסח דהויא אכילה של קיום הברית בין הקב"ה והציבור.

ד. ערל ובן נכר באכילת מצה ומרור

ע"פ דברינו יש לבאר זה שמצינו ערל ובן נכר נכללים בהדי הדדי בסוגיות אחרות. איתא בפסחים (כח:) מח' בין ר"ש ור"י מהיכא ילפינן דטמא ושהיה בדרך רחוקה אוכלים מצה ומרור בפסח ראשון, וז"ל, ורבי יהודה? מיבעי ליה [בערב תאכלו מצות] לטמא ושהיה בדרך רחוקה. סלקא דעתך אמינא הואיל ובפסח לא יאכל מצה ומרור נמי לא ניכול, קא משמע לן. ורבי שמעון טמא ושהיה בדרך רחוקה לא איצטריך קרא, דלא גרע מערל ובן נכר. דכתיב וכל ערל לא יאכל בו בו הוא אינו אוכל, אבל אוכל הוא במצה ובמרור. ורבי יהודה כתיב בהאי וכתוב בהאי, ע"כ.

סבר ר"ש דילפינן טמא והיה בדרך רחוקה מערל ובן נכר, ור"י פליג עליה ונקט ד'כתיב בהאי וכתוב בהאי'. כמה דברים בסוגיא זו טעונים הסבר.

א' לגירסת התוס' (פסחים קכ. ד"ה כל בן נכר) מיעוטא דא קאי לא רק אערל אלא ג"כ אבן נכר, אבל לגירסת רש"י (פסחים צו.) מיעוטא ד'בו הוא אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור' כתיב בערל ולא בבן נכר. ולדידיה צ"ע מדוע אמר ר"ש 'לא גרע מערל ובן נכר'? ! וקושיא זו שייכת ג"כ לדעת רבא (פסחים קכ.) שאמר כר"ש דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא גרע מערל ובן נכר.

ב' היא שאלת התוס' (פסחים כח: ד"ה כל ערל, קכ. ד"ה כל בן נכר) אמאי איצטריך דרשת 'בו הוא אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור' למימר דערל ובן נכר אוכלים מצה ומרור? האם היתה הס"ד דאינם חייבים לאכול, והמסקנא היא דחייבים? או דילמא הס"ד היתה דאסורים לאכול, וא"כ יש לדון, לפי המסקנא אם רק מותרים או גם חייבים לאכול?

ג' היא דיש לעיין בנקודת המח' בין ר"י ור"ש אם אפשר ללמוד טמא ושהיה בדרך רחוקה מערל ובן נכר אם לאו.

ביישוב הקושיא הראשונה, כתב התוס' שאנן (פסחים כח: ד"ה לא גרע) דהכללת בן נכר הויא לאו דוקא לפי גירסת רש"י בפסחים (צו.). אמנם א"כ, עדיין צ"ע מדוע נכללים יחד ערל ובן נכר בלישנא דש"ס. ונ"ל דאי ערל

ובן נכר הם ב' סוגי בן נכר, א' בערלת גופו וב' בערלת לבו, וכמו שבארנו, הכללתם ביחד אתיא שפיר.¹⁰

ביישוב הנקודה השנייה נחלקו הראשונים. כתבו התוס' (פסחים כח: שם) דפשיטא היא דבן נכר חייב במצה, והמיעוט בא רק להיכא דנשחט הפסח כשהיה מומר ואז עשה תשובה. ושם לא חילקו התוס' בין ערל ובן נכר, ומשמע דלא היתה הו"א דיהיה אסור לערל לאכול מצה ומרור. ברם דייק הגרי"ז (תמורה ב.) מדברי הרמב"ם (ק"פ ט: ח) דהיתה הו"א שיהיה אסור לערל לאכול מצה ומרור.¹¹ ובאמת סבר המאירי (יבמות עא.) בדעה א' דלמסקנא ערל באמת אינו חייב ורק מותר במצה ומרור! ונ"ל דהמח' בין התוס' והרמב"ם כאן שייכת לאופי איסור ערל באכילת הפסח. אם האיסור שוה באופיו לאיסור ערל בתרומה ושאר קדשים והוי דין במעמד הערל כטמא, אז ברירא לן דאין הו"א שערל יהיה אסור באכילת מצה ומרור, וכדברי התוס' (פסחים כח: שם) לגבי בן נכר – דאטו מצה קדושה אית בה! אבל אם איסור ערל בפסח הוי איסור נפרד ומיוחד ומחייב שלו הוא דחסר לערל הזדהות גמורה עם ברית ישראל, אפשר להצדיק את ההו"א שערל יהיה מופקע ג"כ מאכילת מצה שגם היא אכילת שבח והודאה על יציאתנו ממצרים וכניסתנו לברית.¹²

והנה, בפרט לשיטת המאירי דערל מותר רק במצה ומרור, אפשר ליישב גם השאלה השלישית ולחדש הבנה חדשה בנקודת המח' בין ר"י ור"ש. אולי י"ל, דלר"ש קמ"ל הכתוב דאע"ג דאדם אינו אוכל את הפסח, הוא עדיין שייך לפרשת מצה ומרור; דהיינו, אכילת מצה ומרור אינה תלויה באכילת הפסח.

¹⁰ לשם דמיון, עיין בחידושי הר"ץ (פסחים כח: ד"ה הואיל) דכתב דהכללת מצה ומרור ביחד ג"כ לאו דווקא היא דהא ליכא חובת מרור אלא עם אכילת הפסח, וצ"ל דמרור שגרת לישנא הוא. ולכאורה שיגרא דלישנא הויא סימן לשייכות בין ב' דברים כמצה ומרור, וי"ל דהכללת ערל ובן נכר ביחד ג"כ הויא סימן למה ששייכים זל"ז ביסוד איסורם.

¹¹ כתבו המנח"ח (יז: כז) והגרי"פ (עשה מז) דלהרמב"ם ערל חייב במצה ומרור, וקושטא דמילתא היא דאפשר שהגרי"ז הסכים לזה וסבר רק דהיתה הו"א שמצה ומרור יהיו אסורים לערל, אבל אחר שידענו שהם מותרים, בודאי דהערל ג"כ מחוייב לאוכלם.

¹² שמעתי ממו"ר הרמ"ר שליט"א דמבחינה זו יש לבאר את שיטת הרמב"ם (חומ"מ ו: ז) דמקיימים מצות מצה רק בלחם שמבכרים עליו ברכת המזון. ועיין עוד באו"ז (ב: רנב) דהג' מצות הן זכר לג' חלות תורה, וגם הביא הרמ"ר את דברי הגר"א (ביאור הגר"א או"ח תעה: ז) דהזכרון ללחמי תורה הוא משום דהיוצא מבית האסורין צריך להודות, ואכמ"ל.

בחידוש זה סגי לן לחייב בין ערל ובן נכר ובין טמא ושהיה בדרך רחוקה באכילת מצה ומרור. משא"כ לר"י, 'כתיב בהאי וכתיב בהאי' דחידוש הכתוב גבי ערל ובן נכר הוא דמותר להם לאכול מצה ומרור, וחידוש הכתוב בטמא ושהיה בדרך רחוקה הוא דחייבים לאכול. טמא ודרך רחוקה אינם מופקעים מפרשת פסח בגברא ולכן קמ"ל הכתוב דאע"ג דאינם אוכלים את הפסח עדיין חייבים במצה ומרור. מיהו ערל ובן נכר מופקעים מפרשת פסח בגברא ולכן היתה הו"א דאסור להם לאכול וקמ"ל רק דמותר להם (עיין עוד להלן בענין 'הפקעת ערל מעשיית הפסח').

ה. מילת זכריו ועבדיו

איתא ביבמות (עא.) דמגז"ש ד'אז אז' ילפינן דמילת זכריו ועבדיו מעכבת בין בשחיטת הפסח ובין באכילת הפסח.¹³ והנה מוני המצות לא מנו מצוה זו כמצוה בפנ"ע, ונחלקו האחרונים באיזו מצוה אחרת מצות מילה נכללת. סבר המנח"ח (יז:יח) דמצוה זו חשיבא פרט במצות עשיית הפסח או אכילתו.¹⁴ ומאידך, סבר הגרי"ז (מאכ"א שם) דעיכוב מילת זכריו ועבדיו הוי דין באיסור ערל, והביא ראיה מדין זה דאיסור ערל בפסח חשיב איסור בפנ"ע ואינו שייך לאיסור ערל בשאר קדשים. ולכאורה יש להביא ראיה מדברי החינוך (יז) דסבר כשיטת הגרי"ז דעיכוב מילת זכריו ועבדיו הוי דין באיסור ערל, דהא כתב החינוך דיני עיכובא זו כחלק מ"דיני המצוה" של איסור ערל באכילת הפסח. לפי שיטת הגרי"ז, י"ל דמצות מילת זכריו ועבדיו היא כעין תולדה של איסור ערל. שכמו דחייב אדם להסיר ערלתו קודם עשיית ואכילת הפסח, כמו כן חייב למול את בני משפחתו, גם בניו וגם עבדיו, קודם עשייתו ואכילתו. ויש להביא סמוכין ליסוד זה מלשון הרמב"ם (ק"פ ה:ה) וז"ל,

¹³ עיין במכילתא דר"י (מס' דפסחא טו) דהובא שם פלוגתא בין ר"א ור' ישמעאל אי עיכובא ד'אז יאכל בו' קאי ארב (ר"א) או אעבד (ר"י), וקיי"ל כר"א (עיין רמב"ם ק"פ ה:ה, החינוך יז).

¹⁴ כתבו התוס' (יבמות ע: ד"ה בו) דלפי ההו"א שם דערל אסור בפסח אבל מותר בתרומה, אכתי י"ל דמילת זכריו ועבדית תעכב בתרומה משום הגז"ש ד'תושב ושכיר'. א"כ הדין יצא דאפשר שתעכב מילת זכריו ועבדיו בתרומה אע"ג דערל מותר ביה! משמע מדבריהם דמילת זכריו ועבדיו אינה דין באיסור ערל אלא דין נפרד, ולכאורה בע"כ שתיחשב דין בעשיית או אכילת הפסח וכדברי המנח"ח.

כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח כך מילת בניו הקטנים ומילת כל עבדיו בין גדולים בין קטנים מעכבת אותו, שנאמר המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו, ואם שחט קודם שימול אותם הפסח פסול, ע"כ.

הדגיש הרמב"ם ד"כשם" שעשיית ערל פסולה, "כך" מילת זכריו ועבדיו מעכבת את העשייה. ועוד, ניסח הרמב"ם את הדין ערל בצורה חיובית ("מילת עצמו") ולא בצורה שלילית ("ערל") ובכך השווה בין "מילת עצמו" ו"מילת בניו" ו"מילת כל עבדיו". נ"ל דלהרמב"ם עיכוב מילת זכריו ועבדיו הוא כעין תולדת איסור ערל ודין בערל וכמו שהוכחנו מדברי החינוך והגרי"ז. יסוד זה עולה יפה עם דברינו לעיל במשנת הרמב"ם דיסוד איסור ערל הוא דחסי לערל הזדהות עם כלל ישראל והכנסה לברית ישראל. עפ"ז יש להוסיף דכמו שחייביה רחמנא להיכנס בברית כתנאי קדום לעשיית ואכילת הפסח, כמו"כ חייביה להכניס את משפחתו, בין בניו ובין עבדיו, לברית זו. עפ"ז יש לבאר לישנא דקרא דפ' 'זאת חקת הפסח'. שם איתא ב' פעמים את הביטוי 'אז': 'ומלתה אותו אז יאכל בו' (שמות יב:מד) ו'המול לו כל זכר ואז יקרב לעשות' (שם מח). לפי דברינו כוונת 'אז' היא דמילת עצמו ומשפחתו, וע"י כך הכנסת עצמו ומשפחתו לברית וקדושת ישראל, היא תנאי קדום לעשיית הפסח והשתתפות ביצירת הציבור הנוצר ע"י קרבן זה.¹⁵

ועוד, לפי מה שבארנו יש ליישב מה שהקשינו בריש דברינו אהא דהקדים הכתוב מילת זכריו ועבדיו, שאפש"ל דמה דכתב רחמנא חובת מילת זכריו ועבדיו קודם איסור ערל באכילת הפסח הוא לגלות דיסוד איסור ערל הוא חסרון "מילת עצמו" דלא הכניס את עצמו לברית ישראל.

ע"פ הבנה זו יש לבאר כמה נקודות בשיטת הרמב"ם בענין מילת זכריו ועבדיו, ובפרט בהיקף הדין. לגבי חובת אשה למול עבדיה, איתא בגמ' (יבמות מח). ד'עבד איש' אינו ממעט עבד אשה, ומשמע דחייבת למול

¹⁵ עיין בירושלמי (פסחים ג:ז) הדין בשאלת 'מי קודם', מצות מילה או מצות ק"פ. כתב הרידב"ז (שם) דכוונת השאלה היא בשאינו יכול לקיים שניהם וע"פ ההנחה דבמצב כזה מילת בניו אינה מעכבת אותו מלשחוט את הפסח. ותיירך ר' פינחס שם ד'המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו' ילפינן ד'מילת בנו קודמת לשחיטת פסחו'. שיטה זו מובנת ע"פ מש"כ דחובת מילת זכריו ועבדיו היא תנאי קדום לעשיית הפסח ולכן א"א לעשות הפסח בלי לקיים תנאי זה. בלשון מו"ר הרמ"ר שליט"א, חובת מילת זכריו ועבדיו חשיבא "תנאי פנימי" בחובת עשיית הפסח.

עבדיה. במכילתא דרשב"י (יב:מד) מרבינן עבד אשה ממאי דכתיב 'מקנת כסף – מכל מקום', אבל כתב הכס"מ (ק"פ ה:ו) דגריס הרמב"ם אחרת במדרש – 'וכל עבד איש ולא של אשה וקטן'. והנה נחלקו האחרונים בהגדרת המחייב דמילת עבדים, אם החיוב הוא לקיים מצות מילת עבדים קודם מצות שחיטת הפסח, או החיוב הוא להסיר השם ערל של העבד קודם עשיית הפסח. סבר המנח"ח (יז:יג) כצד א' דהעיכוב הוא קיום מצות מילת עבדים, וע"פ הנחתו דאשה חייבת במילת עבדיה, י"ל דאשה חייבת במצות "ומלתה אותו", דהא המחייב במצוה זו היא קיום מצות מילת עבדים קודם מצות עשיית הפסח, ואשה שייכת במצות מילת עבדים. ומאידך, כתב הגר"ח (פסחים צו). דשם הערל הוא המעכב, ולכן המחייב הוא הסרתשם הערל. וי"ל דאיכא נפק"מ בזה אי מצות מילת עבדים כוללת ג"כ טבילת שפחה. דהנה כתב הרמב"ם (שם) וז"ל, וכן טבילת אמהותיו לשם עבדות מעכבתו, ודבר זה מפי הקבלה שהטבילה לשפחות כמילה לעבדים, ע"כ.¹⁶

לכאורה להמנח"ח י"ל דטבילת שפחה אינה מעכבת כיון דאין מצוה להטביל שפחה, וכ"כ המנח"ח (יז:יב) ד'ע"כ צ"ל דגזה"כ היא'. מאידך גיסא, מסתברא דחובת טבילת שפחה מעכבת לדעת הגר"ח דהמחייב הוי הסרת שם הערל, כיון דגם שפחה שלא טבלה חשיבא כגויה, ובאמת מחובה זו הוכיח הגר"ח את שיטתו. אמנם קשה לבאר את שיטת הרמב"ם בין לסברת המנח"ח ובין לסברת הגר"ח. שהרי כתב הרמב"ם (ק"פ ה:ו) דקטן אינו חייב למול עבדיו כדי להימנות על הפסח, ולפי שיטת הגר"ח קשה דהלא עבד קטן הוי גוי ואית ליה שם ערל כמו עבד גדול, ואם העיכוב הוא הערלות אז תעכב ערלות גם לקטן! ומאידך, משמע מהרמב"ם דלא כהמנח"ח, אלא דעיכובא דטבילת שפחה נכללת בחובת "ומלתה אותו", כמבואר מהבנת הרמב"ם ביסוד המצוה. דכתב הרמב"ם (ק"פ ה:ה) ד'טבילה לשפחות כמילה לעבדים', ומשמע דהקיום של מילה לעבדים הוא אותו הקיום של טבילה לשפחות, וכיון שחובת מילת זכריו ועבדיו היא לקיים דין "ומלתה אותו", כמו"כ

¹⁶ השיג הראב"ד (שם) דחובת טבילת שפחה היתה רק בפסח מצרים אבל לא בפסח דורות. ואולי י"ל דסבר הראב"ד דיסוד חובת טבילת שפחה הוא להכניס משפחתו הרחבה בברית וקדושת ישראל, אבל החיוב להכניס את המשפחה כולה שייכת רק פסח המצרים שבו היו החבורות סדורים ע"פ משפחה. ולהרמב"ם י"ל דאע"ג דפסח דורות אינו סדור ע"פ משפחה, היסוד דצריך להכניס את המשפחה כולה קודם עשיית הפסח עדיין קיים.

טבילת שפחות נכללת בחובה זו כמו מילת עבדים. וא"כ גדר החיוב לדעת הרמב"ם טעון הסבר, וצ"ע מדוע החיוב ליתא לקטן.

ונ"ל דדברי הרמב"ם עולים כהוגן לאור דברינו לעיל, דסבר הרמב"ם דחובת מילת זכריו ועבדיו היא כעין תולדת חובת "מילת עצמו", ויסוד החיוב הוא להכניס הן את עצמו והן את משפחתו לברית ישראל קודם השתתפותם בק"פ היוצר את שם "כלל ישראל". הכנסה לברית וקדושת ישראל היא הקיום של מילת עבדים וטבילת שפחות, וזוהי כוונת הרמב"ם בכתבו 'שהטבילה לשפחות כמילה לעבדים'. כיון שכן, החיוב אינו מוגבל למילת עבדים אלא כולל ג"כ טבילת שפחות. וחובה זו אינה שייכת לקטן דכיון דקטן אינו בר דעת ובר מצוות ובר חיובא במילת עצמו, לא חשיב אחראי להכניס אחרים לקדושת ישראל.¹⁷

בנוסף לחובת אשה במילת עבדים יש לדון ג"כ בחובת אשה במילת בנים. גרסינן ביבמות (עא:): דאם בשעת שחיטת הפסח היו אביו ואמו חבושין בבית האסורין ויצאו קודם שעת אכילת הפסח חייבין למול את בנם. וכתב רש"י שם (ד"ה חבושין) דזה מפני דמצות מילה מוטלת עליהם, ותמה המהרש"א (ד"ה כגון) כיון דאשה אינה חייבת במילת בנה וכדאיתא בקידושין (כט.). ותי' המהרש"א וז"ל, ויש לומר דהכא כיון דחייבת לעשות פסח מצוה נמי עליה למול בנה דמילת זכרים מעכבת נמי בה דהכי נמי מילת עבדים מעכבת בה כדמשמע בפרק החולץ מהא דאמר עבד איש ולא אשה כו' ע"ש, ע"כ.

הבין המהרש"א דאשה אינה חייבת במילת עבדיה ומכ"מ חייבת למול עבדיה קודם עשיית פסחה, וא"כ אין לתמוה דאע"ג דאינה חייבת במילת בנה, מכ"מ חייבת למול בנה קודם עשיית פסחה. ברם פליג המנח"ח (יז:יג) וטען דמילת בנים אינה מעכבת אשה מלעשות את הפסח, וזה לשיטתו דהמחייב במילת זכריו ועבדיו היא לקיים מצות מילה קודם מצות הפסח, וכיון שאשה פטורה ממצות מילה, עיכובא זו אינה שייכת לה. ולדעת המהרש"א

¹⁷ עיין ברי"י קורקוס (ק"פ ה:ו) דכתב דקטן מופקע מחיוב זה כיון דאינו חייב במצות אבל לא כמש"כ אלא כדעת המנח"ח דחובת "ומלטה אותו" היא לקיים מילת עבדים קודם עשיית הפסח, וכיון שקטן אינו חייב במילת עבדים, לכן אינו חייב למול עבדיו קודם עשיית הפסח.

צ"ל או כדעת הגר"ח או כדברינו בכיאר שיטת הרמב"ם.¹⁸ מחדא, אפש"ל כהגר"ח הדמחייב במילת זכריו ועבדיו הוא ערלת הזכר והעבד, וא"כ י"ל דזו שייכת גם באשה. וגם אפש"ל דאע"ג דאשה אינה חייבת למול את בנה, מכ"מ כתנאי קדום לעשיית הפסח חייבת להכניס את משפחתה, בין עבדיה ובין בניה, כברית קודש.¹⁹

ו. הפקעת ערל מעשיית הפסח

הנה יש להביא כמה ראיות דערל אינו רק מעוכב מעשיית הפסח ופסחו פסול אלא דערל מופקע לגמרי מפרשת הקרבת הפסח.

בענין פסולו להקרבה לכאורה יש להעיר דיש ב' טעמים שערל פסול להקרבה. טעם א' הוא ע"פ הגמ' (יבמות ע:) דק"ו הוא דאי ערלות דאחרני מעכבא אז כש"כ דערלות דגופיה מעכבא, וא"כ ילפינן דערל פסול להקרבה בתורת מעמדו כערל. טעם ב' הוא דערל הוי גברא דלא חזי לאכילה ומ'איש לפי אכלו' ילפינן דרק מי דחזי לאכילה עושה את הפסח (פסחים עח:). ועיין במנח"ח (יז:ח) דנקט טעם ב' וכתב דערל אינו עושה פסח כיון דאינו ראוי לאכילה. ונראה דיש לחלק בין הטעמים וכדלהלן. דהנה הקשה הריב"א (תוס' פסחים סט: ד"ה האי) דלר"א דטמא מת בו' שלו עושה את הפסח ד'מיחזא חזי תקוני הוא דלא מתקן, קשה מדוע ערל שלא מל במזיד חייב כרת; הלא הוא ג"כ מיחזא חזי ורק תקוני הוא דלא מתקן! ודחק הריב"א לחלק דרק ערל ולא טמא מת חשיב מחוסר מעשה בגופו. ברם תי' האו"ש (ק"פ ב:ו) דבעינן לחלק בין ב' טעמי הפסול הנזכרים לעיל. קושיית התוס' עומדת רק לטעם ב' דהפסול הוא דערל לא חזי לאכילה, וא"כ י"ל ד'מיחזא חזי תקוני הוא דלא מתקן.

¹⁸ הרמב"ם לא חילק בין איש ואשה ואינו מבואר בדבריו (ק"פ ה:ה) אי עיכוב מילת בנין שייך באשה. עיין בכלי חמדה (לך לך עמ' נד) דהניח דלדעת הרמב"ם מילת בנין מעכבת אפי' אשה מלעשות את הפסח. ואם נניח דלהרמב"ם אשה אינה חייבת ב"המול לו כל זכר", י"ל דמאחר דאשה פטורה ממילת בניה, המושג של הכנסה לברית ע"י מעשה מילה אינו שייך לה ולכן אינה חייבת במילת בנין קודם עשיית הפסח.

¹⁹ יש לעיין עוד בשיטת הרמב"ם גבי היקף הבנים ששייך בהם העיכוב. שכתב (ק"פ ה:ה) דשייך רק ל'בניו הקטנים', והר"י קורקוס שם כתב דבניו הגדולים מחוייבים על עצמם ולכן אינם נכללים בחובת מילת בניו. לפי דברינו יש להוסיף דליכא חיוב להכניס לברית קודש מי שכבר מחוייב להכניס את עצמו ולכן העיכוב אינו שייך לבניו הגדולים.

אבל לטעם א' דערל פסול להקרבה בתורת מעמדו כערל אין מקום לקושיית התוס'. וז"ל האו"ש (שם), ויצא לנו מזה דאע"ג דמצד אכילתו הוה מצי לעשות, דמיקרי לר"א גברא דחזי לאכילה, בכ"ז אינו ראוי לעשות הפסח מצד עשייתו כ"ז שלא מל, ולא בר הרצאה הוא כלל, א"כ חסרונו אינו מצד העדר אכילתו בלבד, רק מפני דלגבי פסח לאו בר הרצאה, ע"כ.

הרי טען האו"ש דמשום מעמדו כערל אינו בר הרצאה ומופקע לגמרי מפרשת עשיית הפסח ולכן אין לומר ד'מיחזא חזי'. ועוד, הרי מצינו הפקעת הערל מעשיית הפסח בענין מחשבת ערלות. גרסינן בפסחים (סא:): דנחלקו רבה ור"ח ב'שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים בזריקה' דר"ח פסל ורבה הכשיר. ונחלקו הראשונים אם יש לחלק בין שחיטה וזריקה לענין מחשבה ערלות. נקט הר"י (תוס' שם סא. ד"ה שחטו) דפסל ר"ח רק בשחיטה ולא בזריקה, אבל כתב הרמב"ם (ק"פ ב:ו) וז"ל, שחטו למולים וזרק הדם לשם מולים וערלים פסול שהזריקה חמורה שהיא עיקר הקרבן, שחטו למולים שיתכפרו בו ערלים פסול שהרי יש מחשבת ערלים בזריקה, שחטו לאוכליו לזרוק דמו שלא לאוכליו הפסח כשר ואין אדם יוצא בו ידי חובתו לפי שאין מחשבת אוכלים בזריקה, ע"כ.

הרי פסק הרמב"ם דזרק למולים וערלים פסול, והיינו דפסול דמחשבת ערלות חל גם בשעת זריקה ואפילו מחשבת מקצת ערלות פוסלת. והנה תינח לשיטת הר"י דפסל ר"ח רק בשחיטה, י"ל דחידושו של ר"ח הוא דאע"ג דחישוב על הזריקה, כיון דמ"מ חישב בשעת שחיטה, פסל את השחיטה. דלהר"י אין מחשבת ערלות משתייכת יותר לזריקה ממחשבת שלא לאוכליו, אשר אינה פוסלת רק בשחיטה, דנימא דמחשבת ערלות פוסלת גם בזריקה מצד עצמה, אלא, דכיון דאין מחשבת אוכלין בזריקה, אין מחשבת ערלות בזריקה ג"כ. ומאידך, סבר הרמב"ם דיש לחלק בין מחשבת אוכלין ובין מחשבת ערלות, דיש מחשבת ערלות בזריקה אע"פ דאין מחשבת אוכלין בזריקה. והוכיח מכאן הגר"ד (חידושי הגר"מ והגר"ד ק"פ ב:ו) דשיטת הרמב"ם היא דמחשבת ערלות היא פסול בפנ"ע ואינה רק סוג של מחשבת אוכלין. והוסיף שם דלהרמב"ם מחשבת ערלות פוסלת בזריקה אפי' במקצת משום שדין מחשבת ערלות בזריקה הוי דין מחשבה הפוסלת, ולכן פוסלת כמו מחשבת לשמה ושלא לשמה (עיי' בחידושי הגר"ז הל' מעה"ק ד:יא). וגם האו"ש (שם) ביאר עד"ו, דכיון דערל אינו לאו בר אכילה בלחוד, אלא שאינו בר הרצאה כלל, לכן מחשבת ערלות פוסלת גם בשעת זריקה. וא"כ

יש להניח דלהרמב"ם פסול מחשבה זה הוי רק במחשבת ות ולא במחשבת טומאה, ודלא כשיטת המאירי (פסחים סא.).

מדברי האחרונים יצא לן דלשיטת הרמב"ם ערל חשיב מופקע מפרשת עשיית הפסח, ולכן אינו חשיב "מיחזא חזי" כטמא מת ביום ז' וגם מחשבת ערלות פוסלת בזריקה ואפי' במקצת אע"ג דאין מחשבת אוכלין בזריקה.²⁰

ועוד העיר לי הרב אבי לבנסון דיש ראייה נוספת ליסוד זה מדברי הרשב"ם (פסחים קכ. ד"ה כתיב בהאי) וז"ל, דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא יליף מערל ובן נכר דהא אית ליה תשלומין לפסח שני הלכך לא יאכל מצה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מצות ומרורים יאכלוהו אבל ערל ובן נכר דין הוא שיאכלו מצה בראשון דהא לא אכלי בשני ואי כתב רחמנא בערב תאכלו מצות הוה מוקמי לה בערל ובן נכר משום דלית ליה תשלומין אבל טמא ודרך רחוקה דאית להו תשלומין לא ליחייבו בראשון הלכך כתב רחמנא טמא ושהיה בדרך רחוקה, ע"כ.

הניח הרשב"ם דערל ובן נכר אינם עושים פסח שני. וד"ז חידוש הוא דהא איתא בפסחים (צב:) דפסח שני שייך אפי' למי שהזיד בפסח ראשון, וא"כ מ"ש ערל ובן נכר משאר מזידים? ²¹ אלא ע"כ צ"ל דסבר הרשב"ם כדברי האו"ש דערל אינו בר הרצאה כלל ומופקע לגמרי מפרשת עשיית הפסח, ורק מי שנכלל בפרשת הפסח שייך למצות פסח שני.²²

²⁰ צ"ע אמאי לא מצינו פסול מחשבת בן נכר, והציע מו"ר הרמ"ר שליט"א דבן נכר מופקע כ"כ מפרשת הפסח דמחשבת בן נכר כבר אינה תופסת. ועיין באו"ש (שם) דהביא פי' מחודש בסוגיא דפסחים (סב.) דלרבה מחשבת ערלה אינה פוסלת כיון דערל אינו בר הרצאה כלל והמחשבה אינה תופסת, משא"כ לר"ח המחשבה תופסת ופוסלת. ואפש"ל דאף אם פסקינן כר"ח לגבי פסול ערל, עדיין ננקוט את יסוד שיטת רבה לגבי פסול בן נכר דמחשבת בן נכר אינה תופסת.

²¹ עיין ברמב"ם (ק"פ ה:ד) דפסק להדיא דלערל יש תשלומי שני. אכן, עיין בצל"ח (פסחים קכ. ד"ה ואידך) דדחק לומר דדברי הרשב"ם מיירי רק במי שלא עשה תשובה בין פסח ראשון ופסח שני. ועיין עוד בגרי"פ פערלא (עשה מז-מט) דדחק לפרש דכוונת הרשב"ם היא דלו היה רק ריבוי אחד היינו אומרים דערל ובן נכר חייבין במצה ומרור בפסח ראשון ולא בפסח שני, אבל אין כוונתו דאין להם תשלומי פסח שני כלל.

²² יש להעיר דכתב הרמב"ם (ק"פ ה:ב) דטמא ודרך רחוקה אינם חייבין כרת אם לא עשו פסח שני אע"ג דפסקינן כרבי דפסח שני הוא רגל בפנ"ע (פסחים צג.) ושוגג בפסח ראשון שלא עשה את השני במזיד חייב כרת. וביאר מו"ר הרמ"ר שליט"א דסבר הרמב"ם דטמא

הבנה זו דערל חשיב מופקע מפרשת עשיית הפסח מסתברא לאור דברינו לעיל דתנאי קדום לעשיית הפסח הוא מילת עצמו והכנסתו לברית קודש. כל מי שחסר לו הכנסה זו לא חשיב חזי לעשיית הפסח.

ז. היחס בין תושב ושכיר וערל ובן נכר

לאור דברינו ביסוד איסור ערל בפסח אפשר להבין ג"כ את שיטת הרמב"ם בענין איסור תושב ושכיר באכילת פסח. בכתוב (שמות יב) סידר רחמנא את ג' סוגי בנ"א האסורים באכילת הפסח כך: א' הוא בן נכר, ב' הוא תושב ושכיר, וג' הוא ערל. וכן סידר הרמב"ם (ק"פ ט: ז-ח) ע"פ סדר הכתוב. ברם בסה"מ (ל"ת קכו-קכח) שינה הרמב"ם מסדר הכתוב ומנה את האסורים כך: א' לאו תושב ושכיר, ב' לאו דערל, וג' לאו דבן נכר. וצ"ע מדוע הרמב"ם סידר את הלאוין שלא כדרך הכתוב וגם שלא כסדרו בהל' ק"פ.

ועוד צ"ע מדוע מנה הרמב"ם לאו תושב ושכיר. דכתב הרמב"ם (ק"פ ט: ז) וז"ל, המאכיל כזית מן הפסח בין מפסח שני למומר לע"ז, או לגר תושב או לשכיר, הרי זה עובר בלא תעשה ואינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות, ובן נכר האמור בתורה זה העובר אל נכר, ואין מאכילין ממנו לנכרי אפילו גר תושב או שכיר שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו, ע"כ.

הרי פ"י הרמב"ם דמוכן 'תושב' היינו גר תושב, והשיג הראב"ד (שם) דאין צורך למנות לאו נפרד לאסור גר תושב דהא גר תושב הוא ערל. ותי' הכס"מ (שם) דלאו דגר תושב להרמב"ם כולל רק תושב מהול, וכגון גבעוני או ישמעאלי מהול או גר שמל ולא טבל. ועוד כתב הכס"מ דנפק"מ בין איסור תושב ואיסור ערל היינו דאיסור ערל הוא שהערל אסור מלאכול ואיסור תושב הוא שאסור לישראל להאכיל את התושב. אבל הק' הלח"מ (שם) על ב' תירוצים אלה. לתירוץ הראשון קשה דהא ד'תושב' היינו גר שמל ולא טבל הוי רק לר"ע, דלדידיה ילפינן איסור ערל בתרומה מריבויא ד'איש איש' (עין יבמות עא.), והוכחנו לעיל דפסק הרמב"ם כר"א דילפינן איסור דא מגז"ש

ודרך רחוקה מופקעים מחיות עשיית פסח ראשון ולכן אינם חייבים בתשלומי פסח שני. וזה כדברי הרשב"ם כאן בענין ערל ובן נכר, רק דערל ובן נכר חייבים כרת על הראשון דהם חייבים לעשות אבל מופקעים מהעשייה וטמא ודרך רחוקה אינם חייבים כרת על הראשון דהם פטורים מן החיוב.

ד'תושב ושכיר'. וא"כ, כיון דלר"א לא ילפינן לאו נפרד, קשה מדוע הרמב"ם מנה 'תושב ושכיר' כל"ת בפנ"ע. ולתירוץ השני קשה דהלא כתבו התוס' (יבמות ע: ד"ה אל"א) דלא עדיף גר תושב או גוי מערל וכן נכר, וכיון שמנה הרמב"ם לאו דבן נכר דהוא איסור להאכיל, האיסור להאכיל גר תושב וגוי צריך להיות נכלל בו! והסיק הלח"מ דצ"ל דאע"ג דקרא ד'תושב ושכיר' לא איצטריך לגופיה, מכ"מ מפיק הרמב"ם מיניה דמקור זה הוא המקור הפשוט. אולם מסקנא זו קשה מאוד דהא מנה הרמב"ם לאו ד'תושב ושכיר' בסה"מ ומבואר דהבין הרמב"ם ד'תושב ושכיר' היינו לאו נפרד!

ולכאורה י"ל דפסק הרמב"ם כת"ק דמכילתא דר"י (מס' דפסחא טו) דסבר 'תושב זה גר תושב. שכיר זה הגוי'. ואע"פ דפסק הרמב"ם כר"א דילפינן מגז"ש ד'תושב ושכיר', כתב הקר"א (יבמות ע:) דלהרמב"ם קיי"ל דמופנה מצד אחד למידין ואין משיבין, ולכן אפשר ללמוד איסור נפרד וגם גז"ש מ'תושב ושכיר'. אמנם עדיין קשה על הרמב"ם מש"כ התוס' (יבמות שם) דגר תושב וגוי 'לא עדיף מערל וכן נכר', וא"כ מדוע איצטריך לאו נפרד?!

ונ"ל דלהרמב"ם א"א ללמוד גוי מערל וכן נכר דסבר הרמב"ם דתושב ושכיר, וערל, ובן נכר הם ג' דרגות שונות שקבעתן רחמנא בבנ"א האסורין באכילת הפסח, וכמו שסידר הרמב"ם את הלאוין בסה"מ. דרגה א' היא תושב ושכיר, ובה קבעה רחמנא דגוי, דהיינו מי שאין לו שייכות כלל לקדושת ישראל. דרגה ב' היא ערל, דהיינו מי שהוא ישראל בעצם אבל לא הכניס את עצמו לקדושת ישראל גמורה ולברית קודש. ודרגה ג' היא בן נכר, דהיינו מי שהיה לו קדושת ישראל והיה חלק מן הברית ואז דחה את חלקו והשליכו אחרוה.²³ וע"פ דברינו לעיל י"ל דכל ג' דרגות אלה מאופיינות מבחינת שייכותן לקדושת ישראל והשתתפותן בקהל ישראל, מאחר דק"פ הוא הקרבן היוצר שם קהל ומביע את ההזדהות של הקהל עם קדושת ישראל.

²³ ואי דרגה זו היא הדרגה החמורה ביותר, י"ל ב את החומרות ששייכות לבן נכר שאינן שייכות לערל. עיין לעיל בשם מו"ר הרמ"ר שליט"א דבן נכר מופקע כל כך מעשיית פסח דמחשבת בן נכר אינה תופסת כלל. ועוד, עיין במאירי (פסחים צו.) דאע"ג דמותר לערל לאכול מצה ומרור, אסור לבן נכר לאוכלם! ואולי י"ל דבן נכר מופקע לא רק מעשיית הפסח אלא ממצות סיפור יציאת מצרים, ואכמ"ל.